

МІФОЛОГЕМА САДУ У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

У статті розглянуто інтерпретацію міфологеми саду у поезії шістдесятників. Крім того, у публікації визначено роль міфопоетики у формуванні власне авторського світогляду, проаналізовано використання міфологеми саду та світового дерева у фольклорі та поезії М. Вінграновського, Ліни Костенко, І. Драча, Д. Павличка.

Ключові слова: міф, міфологема саду, світове дерево, поетика, мотив.

В данной статье рассмотрена интерпретация мифологеми сада в поэзии шестидесятников. Кроме того, в публикации обозначена роль мифопоэтики в формировании авторского мироощущения, проанализировано использование мифологеми сада и мирового дерева в фольклоре и поэзии М. Винграновского, Лины Костенко, И. Драча, Д. Павлычка.

Ключевые слова: миф, мифологема сада, мировое дерево, поэтика, мотив.

In this article considers the interpretation of myths of the garden in the poetry of the sixties. In addition, the publication define the role myth-poetry in the formation of the fact of the author's worldview, the use of the myths of the garden and the world tree in the folklore and poetry of the Poet M. Vingranovskiy, Lina Kostenko, I. Drach, D. Pavlychko.

Key words: the myth, the myth of the garden, the world tree, poetics, the motive.

Поезія шістдесятників для української літератури ХХ століття була явищем винятковим, новаторським, життєствердним, філософським. Прикметними ознаками їхньої творчості були посилене гуманістичне начало, антропоцентризм, звернення до народнопісенної традиції, виразною стала тенденція до відновлення естетичного чинника у літературі. Апелюючи до фольклорних мотивів та образів, поети-шістдесятники вибудовували у своїх текстах художній міфосвіт, сповнений асоціативністю. У творчості М. Вінграновського, Ліни Костенко, І. Драча, Д. Павличка міфопоетика відіграє значну роль, надаючи поезії семантичних відтінків, поглиблює її підтекстовість, емоційну виразність.

Мета статті — розглянути інтерпретацію міфологеми саду у поезії шістдесятників. Для досягнення поставленої мети необ-

хідно розв'язати ряд завдань, зокрема, визначити роль міфопоетики у формуванні власне авторського мікросвіту творчості, проаналізувати інтерпретацію міфологеми саду та світового дерева у фольклорі та поезіях шістдесятників.

Варто зазначити, що про міф, архетипні образи, міфопоетичний аспект у доробку шістдесятників існує цілий ряд праць, зокрема, Л. Тарнашинської, В. Саєнко, Л. Кужільної, Т. Салиги, М. Токар. Проте, зазначена тема є надзвичайно актуальною і потребує подальшої розробки. У нашій студії спробуємо віднайти, описати зазначені міфологеми, залучивши до аналізу культурологічний контекст.

На думку канадського вченого, представника архетипної критики Нортропа Фрая, «(...) міф завжди становив і становить надалі інтегральний елемент літератури».

З точки зору літературознавства, міфопоетика являє собою поетичний прийом творчого моделювання, який є «системою переорганізації міфу за законами поетичної творчості» [9, с. 56]. У літературі ХХ століття інтерес до міфу активізувався, це зумовлено модерністською стилістикою творчості, яка відмовляється від побутописання, а натомість є орієнтованою на теми, сюжети, образи з світової історії, міфології, фольклору. «Зумисне дистанціюючись від реальності, модерністи прагнули іншого ґрунту творчості, намагаючись виробити символічну художню мову, здатну сягнути глибин людського ества», — підкреслює Ярослав Полішук у своїй розвідці «Поліфункціональність міфу у поезії модернізму» [7, с. 38]. Отже міфотворчість універсалізує значення художніх текстів, сприяє їх наближенню до масштабнішого сприйняття.

Міфологема — це поняття, що означає структурний компонент міфу. За К.-Г. Юнгом, міфологеми притаманний оповідний характер та смислотворча, етіологічна функція. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Гром'яка визначає термін міфологема як спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури [5, с. 463]. Міфологеми властива варіативність, це дає можливість множинних інтерпретацій. Отже, міфологема передбачає, що один і той же мотив може набувати інших відтінків значення, служити засобом

втілення оновленої проблематики у творі. Іноді міфологема може значно віддалитися від міфу і при цьому набути нових відтінків значення.

Т. Шестопалова у статті «Кореляція понять «архетипний образ — міфологема — символ — міф» (на прикладі поезії П. Тичини)» розглядає міфологеми як логічне продовження архетипного образу по горизонталі. Вона слугує відсиланням до міфу, це своєрідна ремінісценція [12, с. 40]. Дослідниця Т. Бовсунівська у розвідці «Міфологема як резистентний складник літератури» аналізує міфологеми в аспекті тематологічного тлумачення пратексту (міфу). Це «мотив, заснований на міфологічній архаїці та інтелектуалізований відповідно до обраної автором моделі мікрокосму твору» [1, с. 49]. Дослідниця акцентує увагу на динамічній природі міфологеми, її змінності, яка триває у літературі і дотепер. Доречним у вивченні міфопоетичного аспекту є звернення до компаративного аналізу художніх текстів та встановлення між ними типологічних паралелей.

Міфологема саду у світовій культурі здебільшого пов'язується із біблійними старозавітними уявленнями про Едемський сад — місце вічного життя, щастя і радості, благословенне Богом-Творцем. Крім того, міфологема набуває й іншої конотації й асоціюється із втратою раю — щасливого осідку, ідилії вічного буття. За «Словником символів» Дж. Трессідера, сад у всіх основних світових культурах являє собою не тільки зрине благословення Господнє, але і здатність самої людини досягти духовної гармонії, «прощення і блаженства» [12, с. 319]. Показово, що у художній свідомості міфологема саду співвідноситься із міфологемою світового дерева. В. Топоров вважав, що це універсальний символічний комплекс, що моделює світ, його структуру, динаміку розвитку, домінує над іншими космічними об'єктами. Світове дерево відділяє світ гармонії від хаосу. В енциклопедії «Слов'янський світ» світове дерево трактується як образ, що втілює універсальну концепцію світу. В міфології давніх слов'ян світове дерево слід розглядати по вертикалі та горизонталі. Вертикальна площина співвідноситься із простором і включає: минуле — теперішнє — майбутнє та трьома стихіями: вогонь, земля, вода. По горизонта-

лі «(...) дерево моделює чотири сторони світу, пори року, частини доби (ранок, день, вечір, ніч)» [10, с. 27] За давніми легендами світове (мирове) дерево об'єднувало простір і час. Слов'яни вважали, що аналогами світового дерева є явір чи дуб [10, с. 28]. Світове дерево має тричленну вертикальну організацію, що включає три царства простору і часу: небесне, земне і підземне. Дослідниця Т. Цив'ян, яка за аналогією до світового дерева розглядає міфологему саду, підкреслила, що у відповідності із верхнім, середнім і нижнім світом виділяються небесний, земний і підземний сади (сад богів — сад людей — сад мертвих). За спостереженням В. Саєнко, вертикаль світового дерева можна співвіднести із культурною моделлю, досягненнями цивілізації.

Образ світового дерева наскрізний для усіх міфологій світу, проте у слов'янській він згадується найчастіше і реалізується у казках, легендах, переказах. Іноді, за твердженням В. Топорова, в обрядових діях зустрічаються елементи, атрибути світового дерева («купальське», «весільне гільце»; «світова гора», «міст», «світове яйце» і т.д.), вони виражають організацію всесвітнього простору [11, с. 177].

У поезії шістдесятників до міфологеми саду та образу світового дерева автори зверталися досить часто і з різними варіантами інтерпретації означених понять.

У доробку М. Вінграновського звернення до міфологеми саду є багатоаспектним. Сад для автора це і монументальні роздуми про культурні здобутки українців, це і невловима наступність поколінь.

Так, у М. Вінграновського міфологема саду у різні періоди творчості набуває різних смислових відтінків. У поезії «Сад» (збірка «Атомні прелюди») — це архетипний образ першопочатку, духовної закоріненості. У подальших збірках «Сто поезій», «На срібнім березі», «Київ», «Губами теплими і оком золотим» образ саду осмислюється у контексті сковородинської естетики, набуває конотації підсумку життя. Сад опоетизовано як естетичне явище, натхненне, гармонійне, сповнене вищого смислу. В поезії «Ходімте в сад» поет творить галерею персоніфікованих образів (яблуні, вітру, груші), які поглиблюють психологічну систему вірша:

Ходімте в сад. Я покажу вам сад,
Де на колінах яблуні спить вітер.
А згорблений чумацький небопад
Освітлює пахучі очі квітів [2, с. 183].

Сад для ліричного героя — це також і джерело натхнення, тут він проймається зворушливою розчуленістю, сподіваннями гармонії, сад стає імпульсом для духовного і творчого піднесення.

Монументального відтінку образ саду набуває у вірші «І є народ...». У поезії рефлексії ліричного героя про особисту причетність до творення історії власного народу переплітаються із роздумами про велику міць і нескореність поколінь, які змогли відродитися, повернутися до життя, засвідчивши тим свою незнищенність:

Ми знову є. Ми пізні — найпізніші.
Що росли з худеньких матерів
В саду порубанім.
Я знаю, не для тиші
Вулкани дивляться
З-під наших юних брів [2, с. 147].

Міфологема саду тут співвідноситься із досягненнями культури, які були безнадійно втрачені і зрештою повернуті нащадкам, завдяки жертвності подвигу кількох поколінь українців. У спектрі садової символіки М. Вінграновського значну роль відведено образу духовного саду. Так, у вірші «Я скучив по тобі...» міфологема саду підсилюється мотивом кохання і особистих втрат. Образ «зимового саду» виражає нереалізованість прагнень ліричного суб'єкта. Асоціативну палітру вірша увиразнює колористика, домінуючий білий колір засвідчує чистоту, й оскільки образ саду співвідноситься із душею ліричного героя, це, очевидно, свідчить про його умиротвореність, про-світленість, прозоріння:

...Зимовий сад під вороном білів,
Стояли очі у вікні сухому.

...І глянув я на тебе з білоти,
Забіг туди, забіг і звідти глянув!

Тебе я прошу: з погляду, з туману,
З могил і вітру серце відпусти! [2, с. 304]

Мотив «цвітіння душі» у зазначеному вірші виражає гармонізацію особистості, її вивищення над життєвими втратами. Міфологема саду істотно увиразнює аксіологічну модель поетичної творчості М. Вінграновського, робить її виразнішою, переконливішою.

Помітну роль міфологема саду відіграє і в поезії Ліни Костенко, у добробку авторки є збірка з промовистою назвою «Сад нетанучих скульптур». У ній образ саду втілює національну пам'ять, зв'язок із культурною традицією, у зазначеній збірці сад — це і досвід поколінь, це і свідомість цілих епох. У поемі «Сніг у Флоренції» міфологема саду співзвучна з темою мистецтва та поклонання митця. У цьому тексті сад — сакральний простір гармонії, вільної творчості, який співвідноситься з епохою Відродження. Правитель Флоренції Лоренцо Медичі зумів поєднати у спільному невпинному пориві представників різних сфер культури і мистецтва.

Образ саду у поезії «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані...» співзвучний із мотивом любові, яка розквітає навесні. Асоціативний ряд «сади розхристані», «весна, як індійська жриця» відтворює почуття закоханості ліричної героїні, від якого все довкола наповнюється гармонією, настроєм свята. Поезія нагадує набір кінокадрів, лірична героїня прагне зберегти у пам'яті кожен епізод, який дорогий їй серцю, їй хочеться передати кожен зворушливу деталь і водночас зосередитися на роздумах про швидкоплинність часу:

А під вікном цвіли у нас троянди.
Не вистачало трішечки доби.
А по дашку прозорої веранди
Ходили то дощі, то голуби... [4, с. 52]

У поезії-алегорії «Виходжу в сад...», яка увійшла до збірки «Сад нетанучих скульптур», міфологема саду співвідноситься із роздумами про майбутнє Батьківщини і долю поета. У вірші авторка розмірковує про місію співця в умовах, коли його сад занедбано, змарновано, коли «він чорний і худий, / йому

вже ані яблучко не сниться». На думку ліричної героїні велике призначення митця бути із своїм краєм у часи розквіту, буяння і смутку:

(...) А я сказала: Ти мені один
О цій порі, об іншій і довіку.
І я прийшла не струшувать ренклюд
І не робить з плодів твоїх набутку.
Чужі приходять в час твоїх щедрот,
А я прийшла у час твого смутку.. [4, с. 63]

За спостереженням В. Саєнко у зазначеній поезії «(...)ви-різьблюється міфологема саду як храму, що має багатозначне навантаження» [8, с.150]. Святість цього храму надихає, зворушує, додає сил. У поезії міфологема саду увиразнюється мотивом циклічності життя, чорний, худий сад у нестримній круговерті невпинно пробуджувався й оновлювався. Непроминальна місія співця у зазначеному вірші полягає у вмінні почути, розпізнати «золоті слова» напучування, донести їх до поколінь сучасників і нащадків, адже це своєрідний символ безсмертя.

Мотив мистецтва знаходить продовження і в поезії «Ой ні, ще рано думати про все». Часопростір вірша надзвичайно сконденсований, лірична героїня замислюється над вічними філософськими питаннями життя і смерті, швидкоплинності часу. Міфологема саду у творі становить синтез думок і почуттів, нав'язаних спогляданням пам'ятника Григорію Сковороді. Увічнений у камені, народний філософ є прикладом сили духу, благородства, щирості. Усі марноти світу він оминав і віддавав усього себе служінню творчості. Лірична героїня замислюється над своєю роллю у розвитку національної культури і її надбань:

(...)А поки що — ні просвітку, ні дня,
Світ мене ловить, ловить... доганя!
Час пролітає з реактивним свистом.
Жонглює будень святістю і свинством.
А я лечу, лечу, лечу!
— Григорій Савич! — тихо шепочу.
Минає день, минає день, минає день!
А де ж мій сад божественних пісень? [12]

Міфологема саду у вірші засвідчує мудрість та непереможне прагнення досягти досконалості, позбавившись впливу сиріої буденщини, піднявшись над обставинами та конфліктами. Алюзії із творів та висловлювань Г. Сковороди виписують у поезії своєрідний культурний контекст, створюють ефект присутності та єдності письменницьких поколінь.

Міфологеми саду та світового дерева посідають чільне місце у поезії Д. Павличка та І. Драча. У віршах Дмитра Павличка досить часто зустрічається відсилання до образів дерев, улюбленою є смерека. В автора є цілий ряд однойменних поезій, зокрема, «Смерека», «Смерічка», «Думала сумна смерека». Для ліричного героя смерека — це пам'ять дитинства, яка кличе до мальовничих Карпат, вона нагадує рідний серцю пейзаж, батьківську домівку, матір. Цей рідний образ ніби крізь марення повертає ліричному героєві призабуті відчуття, а з ними і велику жагу до життя:

Кличе мене додому,
До свого джерела —
Змити печаль і втому, як пилюгу з чола.
Скоро приїду, скоро,
Не забарюся я.
Жди мене, Чорногоро,
Жди, матусе моя [6, с.166].

Показово, що міфологема світового дерева у поезії співвідноситься із місцевим колоритом, сакральним простором гуцульського краю. Ліричний герой-горянин сприймає дерево на філософському рівні і нерозривно його пов'язує зі своїм життям.

У ряді поезій міфологема дерева розглядається як художня паралель до життя людини, сповненого здобутків і втрат, зокрема: «Яблуня», «Як дуб листочки пожовтілі...», «Я древо твоє, Україно...».

До міфологеми світового дерева апелює також І. Драч у поезіях: «Крізь липовий ескорт», «Дерева мене чекають», «Сосна», «Лісовий сонет», «Німі братове — дерева».

Футуристичними візіями увиразнено вірш «Німі братове — дерева». Міфологема дерева тут асоціюється із вертикаллю,

яка пролягла крізь час і простір, об'єднуючи далеке минуле «від часів Адама» та індустріальне майбутнє. Про дерева ліричний герой говорить тут як про свідків різних епох, велетнів духу, справжніх титанів. Вишукані парафрази додають поезії оригінальності, нестандартного звучання:

*(...)Акумулятори жахних протуберанців,
Шумливі трести молодого кисню,
Коронні гетьмани дзвінкого хлорофілу,
Німі братове голосних поетів:
У лініях долонь зелених ваших
Велика загадка людської таїни [3, с. 84–85]...*

Наприкінці вірша автор звертається до солярної образності, формуючи типологічну паралель, підкреслюючи жертвовність дерев і їх духовних побратимів із «беззахисними серцями» — поетів.

Отже, у статті ми розглянули вплив міфопоетики на індивідуальну авторську стильову манеру, проаналізували специфіку інтерпретації міфологеми саду та світового дерева у доробку поетів-шістдесятників.

У кожного митця окреслені образи набувають різних відтінків значення. Так, у М. Вінграновського міфологема саду співзвучна з монументальними роздумами про культурні здобутки українців, через цей образ розкривається невловима наступність поколінь, знаходить вияв почуття любові. У Ліни Костенко міфологема саду втілює національну пам'ять, зв'язок із культурною традицією, у збірці «Сад нетанучих скульптур» сад — це і досвід поколінь, це і свідомість цілих епох. У ряді творів авторки міфологема саду інтерпретується як осердя культури. У поезіях Д. Павличка міфологема світового дерева співвідноситься із простором дитинства, сакральним середовищем гуцульського краю, у І. Драча — це своєрідна вертикаль, що пролягла крізь час і простір. Обрана тема має значні перспективи і потребує поглибленого подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. Міфологема як резистентний складник літератури / Т. Бовсунівська // Дивослово. — 2010. — № 8. — С. 49–52.
2. Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. Т. 1: Поезії / Микола Вінграновський. — Тернопіль: Богдан, 2004. — 400 с.
3. Драч І. Берло: Книга поезій / Іван Драч. — К.: Грамота, 2007. — 912 с.
4. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія / Ідея упорядкування, інтерпретація творів Г. Клочека. — Кіровоград: Степова Еллада, 1999. — 320 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 752 с.
6. Павличко Д. Твори: В 3 т. / Дмитро Павличко. — К.: Дніпро, 1989. — Т. 2: Поезії. — 542 с.
7. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поезії модернізму / Я. Поліщук // Слово і час. — 2001. — № 2. — С. 35–45.
8. Саєнко В. Кризь роки і печалі (до літературного портрету Ліни Костенко) / В. Саєнко // Київ. — 2005. — № 3. — С. 140–157.
9. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня» / Л. Скупейко // Слово і час. — 1994. — № 8. — С. 55–65.
10. Слов'янський світ / Упорядник Кононенко О. — К.: Фенікс, 2006. — 414 с.
11. Топоров В. Світове дерево: універсальний образ міфопоетичної свідомості / В. Топоров // Всесвіт. — 1977. — № 3. — С. 176–193.
11. Трессідер Дж. Словарь символов / Джордж Трессідер. — М., 1999. — 652 с.
12. Шестопалова Т. Кореляція понять «архетипний образ — міфологема — міф» (на прикладі поезії П. Тичини) / Т. Шестопалова // Наукові записки НаУКМА. — Т. 17: Філологія. — 1999. — С. 37–41. http://pysar.net/poet.php?poet_id=31.